

УДК 340

DOI: 10.15587/2523-4153.2021.235130

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

А. О. Рибалкін, Ю.В. Носенко

How to Cite: Rybalkin, A., Nosenko, Y. (2021). Peculiarities of application of the practice of the European court of human rights in the justice in Ukraine. ScienceRise: Juridical Science, 2 (16), 14–17. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.235130>

The scientific article examines the activities of the European Court of Human Rights and identifies the significance of the relevant case law of the European Court for the case law of Ukraine. It is noted, that one of the issues, studied within the topic, is the sources and legal framework, which is especially relevant in the adoption of the Law of Ukraine «On Enforcement of Decisions and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights», according to which courts use the Agreement and case law as a legal source in cases. The activity of the European Court of Human Rights, the role and impact on the judicial system of Ukraine are analyzed, the relevant examples are given. It is concluded, that the implementation of international human rights law into Ukrainian law is a complex procedure that requires special doctrinal consideration, as today Ukrainian citizens are among the most active complainants to the European Court of Human Rights, which indicates a fairly high insecurity by national legal mechanisms. In order to increase the credibility of the judiciary, courts should take into account the European experience, decisions and observations of the Court in their work. The Court's case law is said to play an important role in the judicial reform process as it approaches the European legal framework for human rights standards in Europe. The current law cannot fully protect a person or build justice if it is not applied properly. Based on existing ECtHR rulings, judges can accurately understand the rule of law and apply it properly, which will help improve human rights, accurate understanding and implementation of the Agreement on Ukraine. Based on the study, it was concluded, that it is necessary and appropriate to implement the decisions of the European Court of Human Rights, as in this way it is possible to ensure the protection and defense of human and civil rights and freedoms

Keywords: European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, justice, decisions

© The Author(s) 2021

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license

1. Вступ

Європейський суд з прав людини є міжнародною судовою інстанцією, яка у своїх рішеннях спирається на відповідні правові джерела. До того ж, Суд є виконує повноваження органу конституційної юстиції, оскільки тлумачить абстрактні положення Європейської конвенції з прав людини [1]. Конвенція є єдиним обов'язковим джерелом Суду, вплив усіх інших аргументів та правових джерел, які використовує Суд для тлумачення він визначає самостійно [2]. Європейський суд з прав людини використовує різноманітні юридичні джерела для підтвердження своїх рішень систематично та послідовно, що є необхідним для посилення чіткості та передбачуваності його суджень [3]. Варто наголосити, що Суд не створив чіткої ієрархічної структури можливих джерел тлумачення Конвенції, що обумовлює можливість гнучкого їх застосування [4]. Пряма система правових рішень, що застосовуються Судом, пояснює модель його дії [5]. Це питання було висвітлено у доповіді Групи експертів Ради Європи з питань довгострокового майбутнього ЄСПЛ.

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та її протоколи є частиною національного законодавства України, відповідно до Конституції України. Після ратифікації Угоди Україна визнає, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для виконання на території держави відповідно до статті 46 Європейської конвенції про тлумачення, застосування та повне виконання рішень Європейського Союзу [6]. Одним із аспектів реалізації вказаних положень є трансформація національного законодавства України відповідно до положень міжнародних актів.

2. Літературний огляд

А. Селіванов у межах власного наукового дослідження визначив, що створюване Європейським судом з прав людини право є класичним прецедентним правом, основою якого є принцип «*ratio decidendi*» («підстава для вирішення»), коли правило, сформульоване судом під час вирішення конкретної справи, стає нормою права для цього ж суду і для внутрішніх судів країн-учасниць Конвенції [7, с. 2]. Д. Лук'яненко, І. Білодід аналізували кількість скарг громадян України до Європейського суду з прав людини і дійшли висновку, що ґрунтовне та повне вивчення рішень ЄСПЛ є необхідною, навіть обов'язковою частиною правильного застосування національного законодавства та забезпечення неу-

хильного виконання норм Конвенції [8, с. 117, 119]. М. де Сальвіа досліджував ефективність міжнародного судового захисту та дійшов висновку, що національний суддя із прийняттям Конвенції зв'язаний завданням проголошення права у якості судді з прав та свобод і, таким чином, він є першим суддею з прав людини. Отже, особа, що звертається до суду, знає, що вона має право посылатися в судах на Конвенцію у тому сенсі, в якому вона тлумачиться Страсбурзьким судом [9, с. 21]. У межах дослідження варто зазначити думку М. Вітрука, який зазначає, що у разі віднесення рішень ЄСПЛ до джерел національної правової системи маються на увазі не рішення як правозастосовні акти, що констатують факт порушення Конвенції, та такі, що визначають санкції у вигляді компенсації жертві – постраждалому від правопорушення, а правові позиції ЄСПЛ, що містяться у них та на основі яких були винесені вказані рішення [10, с. 189]. У роботах вчених аналізуються різні аспекти діяльності ЄСПЛ та застосування їх рішень національними судами України, однак сьогодні питання інтеграції практики Суду не втрачає своєї актуальності, оскільки проблеми захисту прав і свобод людини в контексті євроінтеграційних процесів потребують удосконалення як за формою, так і за змістом.

3. Мета та завдання дослідження

Метою роботи є комплексна теоретико-правова характеристика особливостей застосування практики Європейського суду з прав людини для виявлення можливих напрямів впливу його рішень при здійсненні правосуддя в Україні.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Дослідити особливості діяльності Європейського суду з прав людини.
2. Можливі напрямки впливу рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацію Конвенції у національну правову систему України.

4. Матеріали і методи

За допомогою діалектичного підходу визначено сутність рішень Європейського суду з прав людини. Застосування системного підходу дозволило узагальнити практичні особливості імплементації рішень ЄСПЛ до національної судової системи України. Догматичний метод використано під час тлумачення нормативно-правових актів у сфері реалізації рішень ЄСПЛ. Статистичний метод використано для збирання та опрацювання емпіричної бази пізнання досліджуваної проблематики.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Євроінтеграційні процеси, учасником яких є Україна, обумовили необхідність приведення національного законодавства у відповідність нормам та принципам міжнародного права. У межах такої діяльності особливого значення набуває європейський юридичний досвід та доктрина європейського права.

Однією з проблем, що вивчаються у межах теми, є джерела та законодавча база, що особливо актуально при прийнятті Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якого, суди використовують Угоду та практику Суду як правове джерело при розгляді справ [11]. Як справедливо зазначив А. Селіванов, закон, створений Європейським судом з прав людини, є загальноприйнятим правом, заснованим на принципі «*ratio decedendi*» («основа рішення») [7]. Тобто вирішення конкретної справи є звичним як для Суду, так і для місцевих судів держав-учасниць Конвенції.

Українські суди, що вирішують певні справи, можуть не обмежуватися посиланнями на рішення ЄСПЛ. Вони узгоджуються з положеннями самої Угоди, останню з яких згодом слід використовувати як додаткові правові джерела, що мають систематичний зв'язок із загальними принципами права та конституційними положеннями України. Застосування Угоди та рішень Європейського суду з прав людини слід подавати у наступній формі: стаття – співвідношення рішень знаходиться в резолютивній частині, рішення ЄСПЛ, що відповідає цьому пункту, висвітлюється в мотивувальній частині [12].

Варто наголосити, що Європейський суд з прав людини завжди дотримується створених прецедентів, за винятком випадків, коли є вагомі причини вдосконалити тлумачення Договору 1950 року, посилаючись на зміни соціальних цінностей або повсякденних умов життя. Роблячи це, Суд не лише дотримувався своїх норм відповідно до постанов урядів штатів, але також визнав, що мінімальні стандарти в Європі повинні дотримуватися всі держави-члени Ради Європи.

С. Шевчук наголошує, що європейський закон про права людини є додатковим джерелом права при застосуванні та тлумаченні конституційного закону про права людини, який закріплює основні права, закріплені в договорі 1950 року положення Конституції, що стосуються основних прав і свобод [13]. Вчений наголошує, що судова практика, встановлена ЄСПЛ, є обов'язковим джерелом українського законодавства, оскільки з 17 липня 1997 р. було прийнято Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Перший протокол та Протокол № 2,

4, 7 та 11 до Конвенції». У пункті 1 цього закону зазначено, що Україна повністю визнає вплив статей Конвенції 1950 р., що визнають правило ЄСПЛ у всіх питаннях, що стосуються тлумачення та використання Конвенції 1950 р., що обов'язкові для виконання і без досягнення конкретної згоди.

Вивчаючи застосування судової практики Європейського Суду, можна виділити кілька факторів, які позитивно впливають на покращення стану національної судової системи. Першим із них можна вважати досвід європейських регіонів, де застосування практики ЄСПЛ є загальним. В результаті такої діяльності зменшується кількість регіональних звернень до ЄСПЛ. Згідно з офіційною статистикою, станом на 1 січня 2018 року ЄСПЛ зареєстрував 1400 звернень проти Польщі та 7100 проти України. Однак порівняно з попередніми роками наша країна значно покращила свої позиції в європейських країнах, а кількість заявок зменшилась. На основі аналізу справ про практику ЄСПЛ в європейських судах європейських країн важливо зазначити, що навіть застосовуючи практику ЄСПЛ або Угоду, коли це регулюється національними судами, особа, яка не була позбавлена права звертатися безпосередньо до ЄСПЛ, але лише у разі якщо будуть вичерпані усі національні засоби юридичного захисту, відповідно Угоди. Наприклад, в Естонії [14] ЄСПЛ задовольнив національні суди та їх застосування до Угоди, тоді як «Фукс проти Польща» [15] ЄСПЛ визнав невірне тлумачення та використання положень Конвенції, що порушило права людини. Тому варто зазначити, що використання практики ЄСПЛ є доцільним та спрямоване на ефективний захист прав і свобод людини і громадянина. Важливо також зазначити, що може виникнути більша проблема, що призведе до правових розбіжностей або невідповідності норм демократичним зразкам Конвенції, через що законодавчий орган не повинен поспішати регулювати букву закону відповідно до ЄСПЛ рішення.

Судова практика ЄСПЛ безпеліційно визнає та застосовує положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та протокол до неї, а також вдосконалює систему захисту прав людини в кожній європейській країні та сприяє її демократичному розвитку. Наприклад, у випадку «Свято-Михайлівська парафія проти України», суть якої – ст. 9 Угоди, ЄСПЛ встановив, що хоча ст. 15 українського Закону «Свобода совісті та релігійні об'єднання» вимагає від реєстратора зазначити причини відмови у реєстрації релігійної організації чи її правил, не вказує, наскільки докази є належними, і стосується лише невідповідності тексту закону, недотримання законодавчих вимог, мети та діяльності релігійної організації. Відповідно, ЄСПЛ визнав ці положення українського законодавства «непередбачуваними» та не забезпечив належного захисту від їх незаконного застосування, оскільки вони не змогли запобігти зловживанням державних реєстраторів, які мають необмежений вибір у питаннях реєстрації. Отже, для вдосконалення закону в демократичному руслі та ліквідації всі форми дискримінації, ЄСПЛ наказав українському уряду розробити та прийняти зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» відповідно до угоди [16, 17]. Аналізуючи діяльність національної системи правосуддя, можна сказати, що кількість справ, у яких судді посилаються на рішення ЄСПЛ, зростає. Згідно з дослідженнями, проведеними Українською асоціацією з прав людини в Гельсінкі та Українським спеціальним судом з розгляду цивільних і кримінальних справ, було встановлено, що станом на 2020 рік Єдиний регіональний реєстр судових рішень зафіксував 5420 судових рішень відповідно до практики ЄСПЛ [16].

Завдяки роз'ясненням положень Конвенції Європейського суду з прав людини, концепція справедливої судового розгляду зазнала певних змін та і на певному етапі утворила систему яка складається з таких елементів як: процесуальна рівність (рівність можливостей) сторін; вимога вмотивованості судового рішення; надання правової допомоги стороні, яка її потребує і не має змоги самостійно собі її забезпечити, якщо це необхідно в інтересах правосуддя [18]. Хоча на перший погляд здається, що ЄСПЛ створює обов'язкові правила, але він робить це у світлі Договору 1950 р. Тому рішення ЄСПЛ базується на тлумаченні Договору ЄСПЛ 1950 р. Саме тому суди України повинні застосовувати практику ЄСПЛ.

Варто наголосити, що однією з найбільших проблем застосування практики є питання недостатньої кількості перекладу рішень ЄСПЛ, що обмежує доступ національної системи правосуддя до отримання повної інформації стосовно практики ЄСПЛ. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та використання практики Європейського суду з прав людини» з ціллю посилення на рішення та ухвали ЄСПЛ суди мають право використовувати офіційний переклад тексту практики, який опублікований в «Урядовому кур'єрі», або за відсутності перекладу використовувати оригінальний текст ухвал та рішень ЄСПЛ [11]. Однією з основних причин відсутності достатньої кількості офіційних перекладів практики ЄСПЛ є недобросовісна робота органів, які зобов'язані здійснювати організаційно-матеріальне забезпечення судів. Звичайно, як вже зазначалось, є можливість використання оригінальних текстів, однак більшість суддів не володіє французькою чи англійською мовами для повного та правильного перекладу документів, що також може спричинити неправильне використання практики ЄСПЛ чи його недоцільність.

6. Висновки

1. Імплементация міжнародно-правових норм про права людини, в українське законодавство є складною процедурою, яка потребує спеціального доктринального осмислення., оскільки сьогодні

громадяни України є одними з найбільш активних скажників до Європейського суду з прав людини, що свідчить про досить високу їх незахищеність національними юридичними механізмами. Для підвищення довіри до органів судової влади судам доцільно враховувати європейський досвід, рішення та зауваження ЄСПЛ у своїй роботі. Саме це сприятиме підвищенню довіри до української системи правосуддя та її ефективності. Судова практика ЄСПЛ відіграє важливу роль у процесі судової реформи, оскільки вона наближається до європейської правової бази для стандартів прав людини в Європі. Чинний закон не може повною мірою захистити людину або побудувати справедливість, якщо він не застосовується належним чином. На основі існуючих рішень ЄСПЛ судді можуть точно розуміти верховенство закону та застосовувати його належним чином, що допоможе покращити забезпечення прав людини, точне розуміння та імплементацію Угоди про Україну.

2. Можливі напрямки впливу рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацію Конвенції у національну правову систему, національне законодавство та правозастосовну практику України знаходять свій прояв у безпосередньому виконанні рішень, їх забезпеченні шляхом вжиття заходів індивідуального та загального характеру, а також застосуванні практики Суду щодо України та інших держав у сфері законодавства, адміністративній практиці та національними судами під час здійснення правосуддя.

Література

- de Londras, F. (2012). Dual Functionality and the Persistent Frailty of the European Court of Human Rights, *European Human Rights Law Review*, 1, 38–46.
- Maurice, A., Bomhoff, J. (Eds.) (2012). *Practice and theory in comparative law*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: <http://doi.org/10.1017/cbo9780511863301>
- Gerards, J. (2018). Margin of Appreciation and Incrementalism in the Case Law of the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*, 18 (3), 495–515. doi: <http://doi.org/10.1093/hrlr/ngy017>
- Kumm, M. (2004). The Legitimacy of International Law: A Constitutionalist Framework of Analysis. *European Journal of International Law*, 15 (5), 907–931. doi: <http://doi.org/10.1093/ejil/15.5.907>
- Longer-Term Future of the System of the European Convention on Human Rights. Report of the Steering Committee for Human Rights. Council of Europe. Available at: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/echr-system/future-of-convention-system>
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1997). Конвенцію ратифіковано Верховною Радою України Законом № 475/97-ВР 17.07.1997. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
- Селіванов, А. О. (2006). Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації. *Вісник Верховного Суду України*, 7, 2–6.
- Лук'яненко, Д. О., Білодід, І. М. (2018). Застосування практики Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури. *Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи*. Київ: Національна академія прокуратури України, 117–119.
- Де Сальвіа, М. (2004). *Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г.* Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 1072.
- Витрук, Н. В. (2006). О некоторых особенностях использования решений Европейского суда по правам человека в практике Конституционного Суда Российской Федерации и иных судов. *Имплементация решений Европейского суда по правам человека в практике конституционных судов стран Европы*. Москва, 183–193.
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини (2006). Закон України № 3477-IV. 23.02.2006. Відомості Верховної Ради України, 30, 260.
- Льченко, І. М. (2009). Імплементація конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини: міжнародно-правовий аналіз практики держав. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 15, 311–318.
- Шевчук, С. (2007). Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 640.
- Tammer v. Estonia no. 41205/98. Available at: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/41205-98-tammer-v-estonia-decyzja-europejskiego-520618633>
- Fuchs v. Poland no. 33870/96. Available at: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/33870-96-fuchs-v-polska-wyrok-europejskiego-trybunalu-520168445>
- Svyato-Mukhaylivska parafiya v. Ukraine no. 77703/01 Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22002-2667%22%5D%7D>
- Бущенко, А. та ін. (2014). Судові справи, які змінюють Україну. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Центр інформації про права людини. Київ, 36.
- Шевчук, С. В. (2000). Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. *Право України*, 2, 45–48.

Received date 08.04.2021

Accepted date 18.05.2021

Published date 30.06.2021

Рибалкін Андрій Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент, кафедра загальноправових дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, пр. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна, 49005

Носенко Юлія Вікторівна*, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, пр. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна, 49005

**Corresponding author: Yuliia Nosenko, e-mail: kafedra_zpd@ukr.net*